

Kɔcta na məra ñəntə
ka lama te

Lama

Kɔcta, na məra ñəntə ka lama te

Les coutmes et contes en lama

Textes issus de l'atelier des écrivains

Illustrations adaptées du CD “The Art of Reading”
(2001 SIL Internationale)

Association Culturelle pour la
Promotion de la Langue Lama
(A.C.P.L.L.) BP 33 Kantè

1er édition, 1er triage, 500 expl.

4e trimestre 2012

© 2012, ACPLL et SIL Togo

Lakv kɔɔtər ka lama te

Lama te hən na, a pə lakə laku ka fala fala. Sə fe n'a wɔsə laku ka lama te na, ku we ci. U talv kɔɔta honqɔ t'ɔ wontə na, lakuci nñi rə ayvku n'i sir n'a səm kpamlı, n'a hoosə rinan tən ka yəra k'ayvku ɳkv a kaa s'a lav laku ɳkv na. Sə fen'u hom laku ayvku na, lakuci ci sələm s'i kawvəl atətına, s'u lav sartə n'a ku ñitə taa lelv ka sartə, nemən n'asesə, na lesə, na tapəsin, na taan. l kawvəl qəre se a ra yee n'a mav-rəma, n'a ra yɔ yər-ɔ rahonqə ka laku taa.

Nnə u hom laku ayvku ree na, i li len n'i su i rahoma na i yilɔ n'i re laku. l talv wontə na i hul yilɔ ka ren ni lakucina kur na wa haasə, wa wal na i ree, ni wa tən wa paasə laku wılv kəle. Wa makə tuka ka wontə na, asesə li kəle, wa sasv haasə kəle soi, soi, soi. Mpar ko se asoon kəle asoon kəle. Neer yɔ asoon ɳka rə kpaŋ, n'i ko se mahɔɔɔ, i car i te n'i mu-ka haasə na n'i si-ka huru taa. Kidiŋkiđin lelv ɳkv a ku-ku na,

a cəlv-kv-l-ɔ lakuci. Daan qee lakuci fəl i yilɔ, lakucina səm kəle se laku kpəra, wa yasə kvdəm kvdəm wa kpoon. Wompa ku neməm, na taan na, wa walun nantə ka lakuci te.

A lakə laku koɔtər ka wonɔn'ɔ lama te n'ɔle.

Wutəkpiso:

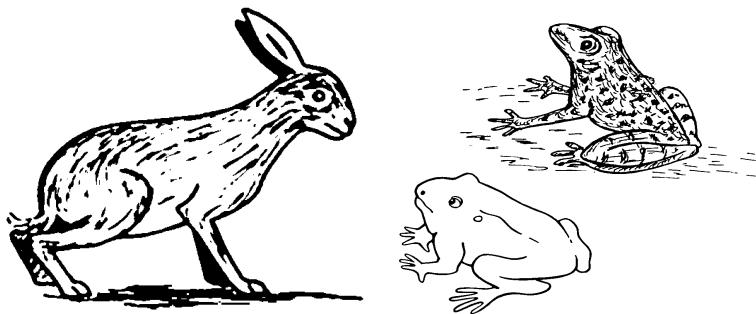
Yaa mə raa ree, mə ka ta si wuroo reɔ taa.

Kpasəkpasə:

Mə te ñemər ka kvdəmər ka tu ree, mə wal mə kpasə ñəma ka hiu.

TAGBATE Joseph

Asoon, na caafətən

Ayvku neŋkvur-ɔna caafətən ku naa, ni ñi tan cisir se ñi yatər naa ñi. Dən'ɔna asoon kampa ka re. Ason wɔsə ñi se: « Ar lapa ni mi we li mɔsəm taa sən? » Wa wusən-ka se: « Da ku naa kəna, ni rə tan cisir se rə yatər-ka. » Kan'asoon wusən-ñi se: « ll ci se mə kan cisir na? »

Đən'čna caafətən ñi nantə taa kpər lələn ka tən, nı ñi wüsən asoon se: « Aav! » Asoon wal, nı ka kan ciși ka nnaasa s'a yatər na naa ñi. Caafətən taa we lələn se ñi hiu nantə ka sartə. Asoon kpər len ka tən! Ka paasə nantə yatəru ka wontə na, ka su nandv kvdəmu ka cəl cisir kvdəmər, ka su nandv neŋkur ka cəl nendər, ka su taman nautiti nandv ka cəl taman nautiti cisir, ka teesə taman nnausa nandv cəlv ka taman nnausa cisir. U wi caafətən t'ɔ tən, ñi lav məsəm se ñi tırı ñi taa cuŋku s'i wal n'i haa mìn n'i kana. Ka-l wal mìn haav ka wontə na, mìn dəm. Kaka taman nautisi r̩ee.

Đən'čna asoon tam se ka walv mìn haav ka ka tətər. Ka re wontə na, caafətən taa səsəe kpa li məsəm, se ñi kpa-rəm'ɔ nəvl nəvl, ñi təkə ñi hində se ñi səpa. Asoon wal, n'i wüsə n'i kan wontə na, i ncoŋ caafətən k'ate-ɔ rəsərsər, nı nafatə kpa-ka. Caafətən taa səsəe tam se: « Ņ'čna mə hoŋku se rə səv. A tam se rə səkə nəvl nəvl kəna. » Asoon wüsən-i se ar lapa? Ka nı caafətən taa səsəe tam se: « Naa ñi ra kv-i na, ra mül-i kəna. »

Đən'čna asoon wedə nantə ntə ka se. Ka se wontə na, ka ko ka siru se: « Nncoŋ ma ka ta tan mì taa. » Ka se ka re wontə na, caafətən taa səsəe sir ku raana se wa kur atə. Wa kur wa woŋkə n'u tal-wa. Caafətən wüsə ñi tar ñi nantə ka sartə.

Səmp'ɔna pəpaam ta sar. Asoon ta hiu lən
ka rən'ɔna se ka we tətə rəe.

Kpasəkpasə: Naa kitisuun lina wara. Wɔ kəna?
Wutəkpiso: Saalu kudəmu pə haasu tɔon.

DIOTEMBA Théodore

Asoon, na alikitinaru

Səmp'ɔna asoon neŋkar ka we. Ayvku
neŋkur ka wı ka ñun taa, ka wal ka na kpena
wuroo ka sir-ı se: u sın kəhən !a ra tasu n'a na
kpendə neŋdər-ɔ rə woŋku rə runtu. Wuroo takə
nir ka təkara taa səmpə. A yaa kpena ka ya tən
n'a sir-ya ya tən səmpə. Asoon kur ka re ka
kpem ka te. Ka tal wontə na, ka su ka hakur, nı
ka wal ka loon weər cəkpələdə neŋdəl qee-ɔ
ñəmpu nɔ. Neem neer re n'ı wɔsə asoon ɔka se:
« N lakə wɔ rənaa? » Asoon ɔka wusən-ı se: « Mə
haru kəna. » Neem nı woŋkə, n'ı fetə, n'ı səv.

Asoon sv-i ka wal ka tv. Ka wusə ka lakə kpena səmpə ka tvku. Wise ka lakə səmpə nı cakçısı na-ka.

Kpena pə tasu təŋku na rənaa, cakçısı walu-na ka cal. l tal wontə na, i səe-ka n'i re. Asoon wəsə-ı se: « Mə raa, n walu lɔ? » Cakçısı wusən-ka se: « Mə walu na mə raa te s'i le mə ñisə. » Asoon tam se: « ra təkə-m; » cakçısı tam se : « mə raa, mə pə təku-n. » l tam səmp'c wontə na, asoon woŋkə ka lo, qən'čna ka feta ka səv.

Səmp'čna nnə n we len, n ḫa hu se n kələn yər tən. Asoon ka hu se ka kəl len ka tən, ama, ka ta səm se cakçısı kələn-ka len.

Kpasəkpasə:

Mə walu ayukvu, nı mə ri cəl-m piyer kuqəmər sə mə wal mə yau-i yasə, na miliim, n'alpasər. Mə wal mə yau-wa wa tən nı na piyer kuqəmər nqə. Mə lau sənə?

Wutəkpiso:

Nnə heer ta ñɔ, qə ra pı.

NAHANDJADE Tertius

Wuroo, na ka yalaawisi ka nasisi

Aluwatə ntər-čna wuroo yalaawisi tala sə sə kɔ waala, sə pə na sə sə lakə sənɔ? Wontə rəɛ na, yər ka ta səm sə yəla, sə ci rəcal səm-na sə yəla. Ayukv nəŋkur wuroo fəl kantər, ka hoosə sə yəra ka wa tən wa kan ka te, nı woñi yaa yalaawisi nsə yəla ka ya nasisi na, i cəl-i yalayo kuqəmɔ.

Đən'čle asoon nıw, ka kvr ka te ka wal wo taa sə ka na yalaawisi nsə kaa sə sə ra yaa rəma ka wo taa ya. Asoon ci haaru nı ka lav-kv afatə ka rəmalmal, ka wədə lem taa.

Đaan qaan, yalaawisi nsə walv wo, səsəe tel-na ñəsa. Sə wə sə walv wontə na, Asoon na-sə, ka kpa tu rəɛ ka cɔ ka hɔŋkv. Kìdinkidin

yalayo tal ka na haaru ka lem d  e ka ku met  lv, ka yaa taman nauv   n se Naka se n'n kan n'n na. L   tal wont   na, le yaa taman nautisi   n se Pantasi kan n'n na afat   nt  , Panse wvl-na-m-t  .

  n'  le Asoon s  m s   y  la ka ya natisi. Ka yi-ya na yent   ka kpoon na ka te. Cer ntav   t  e ka li ka re na wuroo tu te. Ka tal ka n  on y  ra tem katu r  yase n'a c   n'a m  su. Paa wo  n na, le caru le p   p  su. Asoon se ka m  su, wuroo sir y  ra ka wa t  n se wa yeu n'Asoon m  s  .   n'  le ka kura ka s  nd   y  r t  n   esa taa, ka yaa y  la ny  sart   se Naka, Pantasi, na Panse. Wuroo tam na kp  l Asoon ka nin taa, n'i su i yalayo Naka n'i c  l Asoon ka waa ka walv.

M  ra m  ra wuu. Nt   re  -  na Asoon k  l-na len ka t  n.

Wut  kpaso:
A wasun tu kan'a te neem.

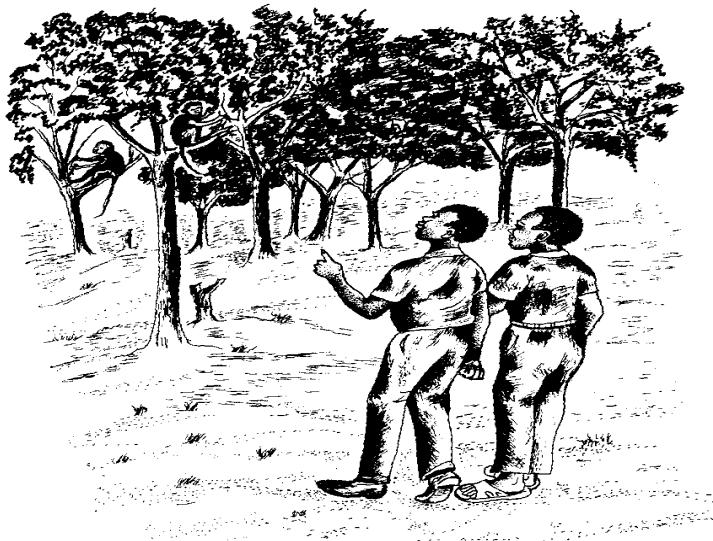
Kpas  kpas  :
M   y  ra k  na nautisi ka wa kpoon wa te, wa tal wo taa, wa n  n lem, wa tas   n'u kp  r wont   na, a n  on lem ta tek  n nauv naas  . U siru s  mo?

ARATIME Lucien

Laku təmər

A teđv məla n'a məsv tutə n'u kpərv wontə na, a paasv laku wađə kələ. Wompa wəsv lakən na, wa hoosv-ñi witər. Woñi paasv hoosv na, ı walv amakat'c ayvku t'cna n'i hoosv. Ayvku ńkv ree hən na, akalı wə. Apaala mpa tən wə amakata ayvku ńkv taa na, wa niu-tə. Wa niu-tə wontə n'i kpər na, wa wan-tə wa ceesə apaala mpa ta kan na.

Ayvku ńkv kaa sə kv tal wontə na, nocoon apaala kpatər səm laku ńkv ayvku. Paa woñi na,

ı rənu ı rahoma, s'n nocoon laku ayvku tala. Laku ayvku ree, paa apaal ñi na, ı kurv ı te na ı rahoma na ı haasə, na ı naasə hətə. A talv laku rəcəndə ka wontə na, a cə aluwatə ntər-c cəko

n'v písə n'v sən pa woñi na, n'i hɔv i naasə hɔtə.
A kpəru naasə hɔtə hɔpə ka wontə na, nnɔn
laku mísə tala kèle n'a paasə wilu.

Laku ci kurv, ni yər tən kur rəre. Laku ci
céesə yəra ka wonɔn'c i ci s'a wan i laku na.
U wɔsu s'a wal mətənin rəe, i tam n'a kpalsə na
mətənin qee, n'a wil n'v re n'v tal awɔr ndə taa
i riwa s'a sun də taa na, də taa.

A wilu wontə na, nnə a kusə asoon, a niw
se: soi, soi, soi asoon kèle, asoon kèle, n'a yaa
haasə yəla ka utə n'vtə. U rewə n'v tal yər neer,
le pədə-ka, le ko se m'ahɔcc, mə pə ra, le su le si
le huru taa. A wilu s'a tal arkondəndə na, nnə
nnɔn lem we a ñe wontə na, a kondə na nawiti
rəe. A wilu səmp'c wontə s'a re n'a tal laku
rəcondə na, nnakən a ku lelu: Mpar-ɔ neemən,
mpar-ɔ ñara, mpar-ɔ asesə, mpar-ɔ lessə, na tətən
tətən. Ayuku ñku laku paasu na, ayuku ñk'cna
laku wɔsəra hoosu wa lakən, n'a mísə laku wilu
taa n'v re n'v tal qəmpɔ. Dəmpɔ talu wontə n'a
paasə haru na, laku səndu kèle.

Wutəkpiso:

A pə yaa hoon ka yədə ka laku ayuku rəe.

Kpasəkpasə:

Də we afala ka cakɔisin nnisa n'a kpeu-ra kperu
kuqəmu. Wɔ kèle?

AGNON Kotri

Kɔɔtər

Sə fenı yəra lau kɔɔta na, u wɔcsu-wa məməra nyar. Nnə akandəyal kəna i səpa, a lakə i rukv.

l yikisi, na i nandu ree yəra cakə wa na ayuku, nı wa səm kpamlı, nı wa sa sələm, nı wa wal wa na wa pısu se wa lau wa naasi rukv kɔɔtər na. Nnə wa lau wa naŋkpelna k'awarko, u lakə kaadə se wa wana wa ree. Nnə wa ta lau -wa wur, wa cakə wa nandu ree, na wa wila, na wa wisi, nı wa kpa mɔsəm nı wa na wa lakə səns se wa wal na wa nankpelna ree se wa cəl-wa ayuku.

lı sun kpalmı, s'uı sa sələm n'uı su-pə na campar, n'uı wal mı nankpelna mpa te mı naasi liwa na. lı talu wontə na, le mu-mı, le wal le yaa le reɔfala. Wa-l kɔɔn wontə na, kɔɔfala mı, u kur

ate n'u sse-wa, n'u kpa wontə kan-mi na, n'u ceesə-wa. li wutu s'u kpər wontə na, wa sse-mi. Wa sse-mi wontə na, wa coku na wa səsəe se wa na le wutu wont'c.

Nnə wa səsəe ñi wuta n'u kpəra, ni nempa mpa tan ntər rəre, wa ku campar feni wa ñe sələm mpə kɔcfala kan-pə na. Nnə wa kpər sələm ñev, qən'clə wa ci ayuku kəle se wa cəl kɔcfala wa kpem. Wa-l talu wa-l te-ɔ wontə na, wa-l yaa wa-l yəra wa-l ceesə-wa-l-ɔ wontə li nankpelna te na, fen'a ci məla kəle n'a səm, s'a wan rvku.

U wɔsu kɔcfala se wa ci sintu waara ka tempə feni wa wal. Wa walu sə fe n'ayuku tal. Ayuku talu wontə na, wa ci tutə, na kpena, na wontelɔ, wa kpirsı wa rə rvku taa, wa wana na wa t'c ñajkəñajkun na waarr. Wa talu wont'c wa we wa waa na, wa kootə re-ɔ ka taman nnavsa feni wa paasə waarr ka ñəmpu taa.

Nnə ñəmpu taa waarr kpəra, nañkpelna mu-wa wa ha-wa lem. Na lem war'clə wa təesə waarr se wa kpem. U hom wontə na, wa-l yaa wa-l yəra, wa tar lelu na wontə tən a kan-tə rvku ŋku taa nao.

Kpasəkpasə: Tihu səkə ku yekə hoor.
Wutəkpiso: Nin kuqəmi pə ku miliim.

KOUWI Yao

Sau n'ahusə

Antavŋ sau ŋkur n'ahusə, wa we kore neŋkar taa, na wa yalaa. Sau ŋku na ku yal wa-l lélv, n'ahusə na le yal wa-l pə lélv. Sau ŋku yal lélv yo k'apalayo. Won'ɔn'ɔ ahusə pə lélv na, sau mɔsə ku taa, ku ci koɔr, ku cəl ahusə yal. Ahusə yal ñi lau ho, n'i ləl apalayo rəre sə sau na ku yal. Wonɔn'ɔ sau we ñəm na, ku ci yalayo ku cəl ku yo.

Apalayo ŋka tam ka ci se: « Aci, n lau wontə hən, u sar tən, ama, lau-tə səmp'ɔ ahusə ñi yo. » Sau ŋku lau wontə tən ku yo sir-ku se ku lau ahusə yo ŋka na. Yo ŋka tam dəre se: « !lakə-tə ahusa wisi səmp'ɔna. » Sau ŋku niu ku yo wutə səmpə. Wonɔn'ɔ wa ñəlv ahusə yo rəe, wa lakə-ka tətən na, u teqü ka t'ɔ ayuku s'ayuku. Wa lakə-rəma səmp'ɔ wontə na, sau yo, n'ahusə yo sə cakə-rəma cal-ɔna sə sentv. Ayuku neŋkur ahusə apaalayo ŋka kur, ni ka ci təmər, ka-n ka yal wa re wa re.

Wa tal kore
neŋkar t'ɔ a lakə
komna təmər ka
rənaa, a mu-wa
təmər. U kan n'v li
se təmər ndə ñunci
tekə ahusə yo yal n'i
cəl-i safur n'i sir-i se:
« Nnə n waal kampa,

n su safiya nya, n'n qə i huru taa. Nnə n lau səmpə, n'a kampa n'a nɔɔn-ya i huru taa, a retv-i warasə s'u teena. » Ɲkv a ci s'a kv-i kəna. Yal ñi lau wontə təmərñunci ñi ka sir-i s'i lau na. U hom wontə na, i waal re təmər. Nnɔɔn a ci saftyia nya n'a pə naa-ya. A kan n'a nɔɔn-ya i waal huru taa n'a mav-le, le takə səpə, n'a rə-le-ɔ araka taa n'a wedə lem taa n'u ren-le. Le lau ayukun ka cəkan ka le pə tukv, le pə ñe. Ase yeu n'i li na anənsarasə te. l sir-wa wontə tən lapa na, ni wa yaa-i, n'i su afiñçŋ ni tal wontə na, anənsarasə kv-i, n'u yeu ahvəsə yo.

Wontə yər ri-tə na, i teqv nt'ɔna.

Kpasəkpasə:

A makə-m kəna fe ni mə wutv. M'ɔ anɔ kəle

Wutəkpiso:

A pə ni wo t'ɔ wuntə.

AGUE Kokou

Yal kanv ñəntə ka lama te

A ləlv yalayo ka re t'ɔ wontə na, nnə tantəraa yər we apalayo ka i te, i kan n'i tam-ka kparɔ, n'u wulv s'i ri maarɔ ka yalayo ɲka ree s'i kan n'i cəl i yo. Yalayo ɲka ree hən na, apalayo ci kaa s'i walv mihvla ka wvñɔ se wvñɔ ka yalayo ɲka te n'u re n'u tal atoon ɲka taa u mɔna s'a har ka ree na. U talv atoon ka wontə na, nnakən apalayo kaa se ka tal afal na,

nnə a cəl harv ka yalayo te, apalayo walu len len
se ka misə apɔn yaasu ree hal daan de ni raan,
ka ka ra ñe lem ni ka ra tu wvr-ɔ yalayo te.

Apalayo ñka lakə təmər ndə səmp'ɔ wontə
na, ñka teesu-na kpendə ka yər tən taa. Yalayo

kaa se ka tal wontə se ka kuru yəla na, apalayo
we ka rukun harv səmp'ɔ yalayo te. Dən'ɔna
apalayo paasu-ka wontə yapə: asɔrunim, leetə,
nahəntəna, kateka na wɔwun ni ka cəl yalayo ri,
le mesə. Fe ni le kan le lav le wilu ka rəhee rəhee
le cəl-i-kv.

Yal kanu tətentə rɔɔl halı, mə maa waka
kuðəmɔ kəna ce.

Wutəkpiso: Yər pi kan'i hɔɔr li.

Kpasəkpasə: Mə wal ayvku na piye naal, mə
yav tətən, ama mə piye naal nya kaasə mə
wusən-ya. Wɔ kəle?

KOUMORTOUKOUM Albert

Añəmpe Tituwa ñəntə

Afape neŋkar-ɔna a yaa-ka se Tituwa. Ka ci na ka ri wa səpa. Tituwa re n'i lav afal. Ama, i ta kan yal. Ñi-n akandəyal neer wa tam tantəraatə.

Nnə Tituwa saa tutə, i haa akandəyal ñi na i yikisi. Wa-l sawa, wa-l ha-i rəre. Ayvku neŋkvr Tituwa wal añəsɔ kum, i ta kan dəsam. Akandəyal ñi wuu terv, n'i su koɔr ndə ku yera na, n'i rə Tituwa terv taa n'i wan-kv n'i si Tituwa nampu taa. Tituwa kpər añəsɔ kum ka wontə na, i təŋkə n'ayvku taa n'i tu kəkarasə, n'i ho sartə.

I tal i te-ɔ wontə na, i ta ñe terv ñkv.

U tal qaan qee-ɔ wontə na, akandəyal ñi wisi su Tituwa terv ñkv sə ñe. Sə paasə sə ko s'u wi sə litə taa. U walu s'u yi wontə na, wisi nsə səu sə nasəl.

Akandəyal ñi wulu, n'i pə na s'i lakə sənɔ.

Yera se wa kan, u hom n'a yim wisi nsə, ama, ntər ta lav Tituwa. !A ra wuñ añəmpe ka faala s'a ku-ka.

Wutəkpiso: Akandə huru t' ɔna a tvkv.

Kpasəkpasə: Mə caasə ñun cɔ rə kpelele ka ku tən. Wɔ kəle?

AGNOUNDJI Louis

Prix : 200 F CFA